

характеристик образ товариша, розповісти про його особливості характеру, смаки, уподобання, звички.

4. Учити дітей керувати своїм емоційним станом, що є найважливішою умовою дружніх толерантних стосунків з оточуючими. Формувати ці уміння найкраще у процесі колективної активної взаємодії: під час праці, музичної і художньої творчості та фізичних занять. Оскільки ці види діяльності найбільше викликають прояв бурхливих почуттів, у дітей виникає бажання виразити їх, поділитися з іншими.

III. Поведінковий компонент.

Залучати дітей до побудови моделі толерантної поведінки під час вирішення проблемних ситуацій (як штучно створених так і тих, що виникають між дітьми та дорослими у ході взаємодії). Дітей спонукають замислювати і приймати адекватні рішення: що робити із забіякою, ябедою? Як реагувати на образу? Що робити, коли хтось дражниться? Одночасно необхідно формувати навички доброзичливої критики вчинків, а не самої людини. Крім того, важливо вчити не критикувати вибір дитини тієї чи іншої позиції. Адже обрана позиція може відповідати позитивній нормі, але й може бути хибною. Якщо виявляється останній варіант, педагогу необхідно створити умови, за яких дошкільник самостійно приходив би до правильного вибору. Це буде запорукою терпимого сприйняття дитини інших позицій і думок у майбутньому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Отже, одним із важливих аспектів виконання соціально-моральної та емоційно-ціннісної складових Базової Програми розвитку дитини дошкільного віку “Я і світ“ є створення толерантного середовища. Досліджуючи дану проблему, нами були визначені компоненти і відповідно них розроблені завдання та рекомендації для оптимального формування основ толерантності у дітей старшого дошкільного віку.

У подальших дослідженнях ми плануємо перевірити оптимальність та результативність даних рекомендацій у групах, де проводилось попереднє анкетування та обстеження особливостей взаємостосунків дошкільників, які співвідносяться з толерантною особистістю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воспитание гуманных чувств у детей / Под ред. Л.Н. Прокопенко, В.К. Котырло. – К.: Рад.школа, 1987. – 174 с.
2. Гончаренко А.М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників: Дис. ... канд. пед. н.: 13.00.08 – К., 2003. – Р. 2. – С. 63.
3. Грива О. Виховання толерантності в дітей та молоді // Психолог. – 2005. – № 21-22. – С. 3-11.
4. Кононко О. Про Базову програму розвитку дошкільника “Я у Світі“ // Дошкільне виховання. – 2008. – №1. – С. 3-7.
5. Поніманська Т.І. Виховання людяності: технологічний аспект // Дошкільне виховання. – 2008. – №4. – С. 3.

УДК 37.013

О.С. Соколовська

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розкриваються і узагальнюються погляди педагогів на проблему екологічного виховання старших дошкільників і організацію ігрової діяльності з екологічним змістом.

The teachers' views on the problems of ecological education and upbringing of pre-school-age children and organizing of "playing games" activity with ecological content are exposed and generalized in the article.

Постановка проблеми. Важливість екологічної освіти і виховання старших дошкільників визначається потребами суспільства, в якому збереження природного середовища, сприятливого для здоров'я і життя людини, вважається однією з найбільш актуальних проблем. Поняття "екологія", запроваджене німецьким ученим Ерланом Геккелем у 1866 році, нині розглядається не тільки як "наука про місце проживання", як загальнонауковий підхід до вивчення різних аспектів взаємодії природи і суспільства.

Існує багато підходів до визначення суті поняття "екологія". Так, у словнику С. Гончаренка читаємо, розділ біології, що вивчає закономірності взаємовідношень організмів з навколишнім середовищем, а також організацію і функціонування надорганізованих систем [3: 111].

Зміст терміну "екологія" за останні роки значно розширився. Тому від суто біологічного його розуміння треба переходити до трактування, що передбачає взаємодію з природою, яка становить не безладне поєднання різних живих істот, а досить стійку й організовану систему. А життя та діяльність людини, як і кожного живого організму, відбувається в умовах певного середовища. Проблеми впливу навколишнього середовища на людину досліджує екологія людини. Комплексна екологія має допомогти людству у прогнозі наслідків його взаємодії з природою, показати небезпеку нерегульованого, необмеженого впливу на навколишнє середовище і виробити загальну стратегію поведінки особи стосовно природи.

Від успішного здійснення екологічної освіти, формування нового екологічного мислення залежить майбутній стан природного середовища. Природу треба всіляко оберігати, примножувати її багатства. Саме вихователь, у першу чергу, має використовувати всі можливості, щоб посіяти в серцях дітей зернятка любові до природи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Екологічна освіта й виховання покликані забезпечити старших дошкільників науковими знаннями про взаємозв'язок природи й суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, виробити потребу в спілкуванні з природою, оволодіти нормами правильної поведінки в процесі взаємодії з нею, сформувати прагнення і вміння брати активну участь в охороні навколишнього середовища.

Природа як засіб виховання дітей завжди цікавила педагогів. Прогресивною педагогічною думкою високо оцінено її вплив на процес формування особистості. Так, Ян Коменський, пропонуючи принцип природовідповідності виховання, вбачав у людині не лише соціалізовану істоту, а, насамперед, органічну частину природи. Згідно з цим принципом, вихованець має розвиватися, жити і творити за законами природи і відповідно до її циклічних змін. Ж.-Ж. Руссо, в свою чергу, тлумачив людину як найдосконаліший витвір Природи. Опікуючись долею як суспільства, так і природи, він намагався закликати до повернення у природу врятувати людей від морального розбещення, а навколишній світ – від остаточного руйнування. Ці думки ніби продовжує Й. Г. Песталоцці, який вважав виховання ефективним лише в умовах, близьких до природних. До принципу природовідповідності виховання А. Дістервег слушно додає принцип культуровідповідності виховання, стверджуючи цим їх взаємозалежність і взаємодоповнюваність. Універсальний "закон сродності", "життя відповідно натурі" пропонує у своїй "осердеченій" педагогіці Г. С. Сковорода, який заповів нащадкам пізнавати самих себе через усвідомлення власного місця у природі. Палким прибічником виховання дітей засобами природи був К. Д. Ушинський, який закликав глибоко вивчати природу дитини, з одного боку, і максимально наблизити її виховання до природи – з іншого, а також оптимально використовувати природний матеріал для розумового і морального розвитку вихованців.

Вітчизняна педагогіка зробила вагомий внесок в осмислення виховних можливостей природи. Зокрема, видатний український педагог В. О. Сухомлинський розкрив гуманістичний смисл виховання дітей засобами природи. Його погляди на світ, на природу і місце людини у ній вражають своєю глибиною, цілісністю, послідовним гуманізмом. Віра в красу, в її всеперемагаючу силу стала могутнім підґрунтям оптимістичної педагогіки В.О.Сухомлинського, обумовила її принципову орієнтацію на загальнолюдські цінності. Філософська заглибленість мислення видатного педагога, своєрідність тлумачення найскладніших проблем буття і вічності дають підстави для пошуку в його спадщині концептуальних підходів до розв'язання складних проблем екологічного виховання дітей у XXI столітті.

В. О. Сухомлинський вибудував струнку педагогічну систему, центрами якої стали людина і природа. Суспільне виховання, на думку педагога, не повинно відокремлювати дитину від навколишнього світу, а навпаки – зобов'язане максимально враховувати особливості її розвитку як природної істоти: “Людина була й завжди залишиться дітям природи, і те, що ріднить її з природою, має використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури” [6: 17]. Природа у В. О. Сухомлинського – не просто фон для успішного навчання і виховання дітей, не допоміжний засіб впливу на емоційно-вольову сферу вихованців, а перворodne джерело життя, основа радості людського буття. Ретельно оберігаючи свою життєдайну силу, природа гордо несе у собі і мету, і сенс власного існування, ніби стверджуючи тим свою найвищу цінність. На думку В.О.Сухомлинського, маленькі діти гранично наближені до відчуття краси цієї істини, адже з перших днів життя природа стає для них наочним мірилом цінностей [7: 37].

Успіх екологічного виховання залежить від врахування ряду педагогічних вимог.

Про це свідчить аналіз психологічних, педагогічних та методичних праць (І. Д. Зверев, А. Н. Захлебний, Г. Т. Суравегіна, С. М. Глазачов, І. С. Матрусов). Психолог Кудрявцева О. М. наголошує на необхідності системного підходу до екологічного виховання, який передбачає поєднання знань – переконань – готовності до діяльності – безпосередньої діяльності в природі.

У психологічній і педагогічній літературі обґрунтовані загальні положення щодо процесів сприймання і засвоєння знань, виховання дітей певного віку. Психологи (Н. О. Менчинська, В. О. Крутецький) відзначають, що на різних вікових етапах діти по-різному усвідомлюють і сприймають навколишнє. Досить мало досліджень зроблено у напрямі організації екологічної освіти і виховання старших дошкільників, що потребує більшої уваги.

Метою даної статті є визначення умов, що забезпечують свідоме оволодіння старшими дошкільниками певною сумою екологічних знань, засвоєння відповідних норм поведінки та ціннісні орієнтації, набуті практичні уміння щодо охорони природного середовища у процесі занять, праці в природі, гри.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовий компонент дошкільної освіти окреслює вимоги до її змісту, рівня та обсягу, які є основою оцінювання освітнього рівня дитини, узгоджують її інтереси й потреби суспільства щодо освіченості.

Матеріал Базового компонента дошкільної освіти структурованого за сферами життєдіяльності, що відображає нові світоглядні підходи, досягнення сучасних природознавчих і людинознавчих наук.

Таким чином, екологічну освіту й виховання треба здійснювати повсякденно в сім'ї, дошкільних навчальних закладах. Для успішного виховання велике значення має робота, що проводиться в цьому напрямі дошкільними навчальними закладами. Адже тут виховуються основні риси характеру особи і спілкування з природою відіграє першорядну роль. Враження дитинства закарбовується в пам'яті назавжди. Прищеплення любові до природи високоморального ставлення до її багатства – це проблема не лише естетичного та етичного збагачення особи.

Тому для досягнення позитивних результатів в екологічній освіті й вихованні важливо брати до уваги як вікові, так і індивідуальні особливості, ставлення до занять, його мотивацію, потреби й здібності кожної дитини.

Ми дійшли висновку, що враховуючи ці умови, вихователь зможе забезпечити свідоме й повноцінне сприйняття дитиною наукового матеріалу екологічного змісту, виробити правильне ставлення до середовища.

Тому визначення педагогічних умов екологічного виховання здійснювалось нами на основі вивчення теоретичних даних з наукових джерел власного багаторічного досвіду, результатів дослідження бази дошкільних навчальних закладів (м. Миколаїв), різних видів діяльності дошкільників. Найважливіші з цих умов такі:

- врахування вікових особливостей дошкільників, їх пізнавальних можливостей у процесі екологічної освіти та виховання;
- вибір форм, методів, прийомів екологічного виховання засобами дитячої книги;
- ігрові завдання з природничим змістом;
- організація праці дітей у природі.

Особливість праці в природі в тому, що діти мають справу не з предметами, а з об'єктами живої природи. Працюють у куточку живої природи, на ділянці дошкільного навчального закладу, у квітнику, доглядають за тваринами. Основним її виховним завданням є вироблення у дітей інтересу, дбайливого ставлення до живої природи, формування вмінь і навичок з догляду за рослинами і тваринами, вміння правильно користуватись знаряддям праці. Кінцева мета (виростити квіти, овочі), її результати конкретні та зрозумілі, однак їх неможливо швидко досягти. Це вимагає від дитини тривалих фізичних і розумових зусиль.

Доходимо висновку, що 87% дітей охоче працюють із живими об'єктами, радо доглядає за ними, пізнаючи світ живої природи, розкриваючи свої нові можливості, виховуючи в собі дбайливе ставлення до всього живого. Однак у дітей ще мало досвіду, умінь, тому ми разом із дітьми виробили чіткі правила їх поведінки і діяльності у природі.

Свідченням результативності такої практики, а також розширення і поглиблення обсягу знань дітей про навколишнє середовище є їх діяльність по охороні рослинності, тварин (підгодівля птахів, тварин у зимовий період, зустріч весно птахів, догляд за квітами).

Це підтверджує доцільність забезпечення згаданих умов в старшій групі дошкільників.

Важливу роль в успішному здобутті знань старшими дошкільниками відіграють рівень і якість взаємозв'язку й взаєморозуміння між дітьми і вихователем. У ході заняття діти не тільки засвоюють певний запас знань, а й оволодівають способами навчальної діяльності, з допомогою яких вони зможуть надалі самостійно поповнювати свої знання.

Для визначення рівня знань дошкільників про навколишнє середовище та їх ставлення до цієї проблеми ми вивчали, як вихователі розкривають у процесі занять всю різноманітність природних взаємозв'язків, як підводять дітей до їх усвідомлення.

З цією метою ми відвідали заняття багатьох вихователів, провели з ними, а також із дітьми бесіди, а з дітьми ігри з екологічним змістом, виконали тестові завдання. Від загальної підготовки вихователя і його ставлення до питань екології залежать і знання старших дошкільників. Формування екологічних знань повинно поєднуватись з вихованням в дітей любові і бережливого ставлення до природи, важливо, щоб вони добре знали своє село, місто, вулицю, свій край. Необхідно будувати виховний процес так, щоб в першу чергу забезпечити допитливість дітей, вчити проявляти свою самостійність. Кожний вихователь має досконало оволодіти вмінням розкривати різними способами систему екологічних понять, керувати ними.

За належного виховання й освіти в дітей формується дбайливе ставлення до природних об'єктів, бажання охороняти, піклуватися, сприяти їх збагаченню. Необхідно навчити дитину емпатії до природних істот, що є початком формування екологічної свідомості, коли дітям повідомляють певні екологічні знання. Педагогічно доцільно організувати вплив на особистість цілої системи різноманітних стимулів, що активізують

визначені психологічні механізми формування екологічної свідомості. Умовою реалізації є позитивне емоційне сприйняття природних об'єктів, виявлення різних факторів, що сприяють установленню паралелізму з людиною.

Виходячи з викладеного вище, стає очевидним той факт, що екологічне виховання й освіту людини необхідно починати з раннього дошкільного віку. Слід зазначити, що екологічне виховання й освіта – безперервний процес, який здійснюється протягом усього життя людини. Це пояснюється тим, що науково-технічний розвиток іде вперед, і навіть дорослій людині потрібно удосконалювати свої знання в питаннях екології сучасного виробництва. Оскільки будь-який вид мислення ґрунтується на інформації, то екологічна основа інформації формує екологічне мислення. Необхідно навчити дітей розуміти цілісність природи землі, єдність її процесів, зв'язок людини з природою.

Дитина має відчувати на собі, що спілкування з природою підвищує настрій, лікує, викликає захоплення. Природа є необхідною умовою формування гармонійно розвиненої особистості, а також джерелом здоров'я, творчості.

Успіх виховної роботи з дітьми великою мірою залежить від того, наскільки вимоги вихователя підтримуються в сім'ї. За відсутності єдиних виховних впливів емоційне переживання дитини притупляються або відбувається роздвоєння оцінки в свідомості дитини. Єдність сім'ї і дошкільного навчального закладу важливе саме в емоційному та поведінковому ставленні до всього, що поруч. Особливої уваги з боку дорослих потребують рослини і тварини, до яких люди ставляться негативно. Передусім це комахи, хижі звірі, земноводні, плазуни. Знайомлячи з ними старших дошкільників слід під час занять виділити такі риси, як сміливість, спритність, незахищеність, розповісти цікаві факти з життя цих тварин, по можливості відвідати зоопарк і звернути особливу увагу на тих тварин, які занесені до Червоної книги. Щоб заняття зробити цікавими і необтяжливими, а одночасно високопродуктивними, вихователі спираючись на психологічну потребу дитини в грі, органічно включають завдання екологічного змісту. Пізнання світу в дидактичних іграх набуває форм зовні не схожих на звичайне заняття тут і фантазія, і самостійний пошук відповіді, і новий погляд на відомі факти, поповнення і розширення зв'язків. Та найважливіше – що не під тиском, а за бажанням самих дошкільників під час ігор відбувається багаторівневе повторення інформаційного матеріалу в його різноманітних поєднаннях та формах. Гра створює таку атмосферу, що змушує дітей не просто механічно повторювати почуте, а міркувати, добирати потрібне. В ході гри, яка містить екологічні завдання, як правило всі діти активізуються, захоплюються пошуком відповіді, починають розмірковувати.

Хороша гра в руках вихователя перетворюється на дієвий засіб виховання, вимагаючи розумового напруження від учасників і одночасно даруючи їм насолоду успішної мисленнєвої діяльності.

Значно урізноманітнюють заняття і проведення дослідів з водою, ґрунтом, повітрям. Використання дослідів не оцінене: по-перше, дітям дуже подобається проводити досліди; по-друге, вони досліджують природні об'єкти безпосередньо, знання дітей про ті чи інші природні явища стають набагато повнішими та міцнішими. Крім того, діти усвідомлюють залежність стану здоров'я людини від кількості та чистоти повітря, води, ґрунту, продуктів харчування, розуміють, що забруднення довкілля викликає захворювання різних органів людського організму.

Кращих результатів у вихованні в старших дошкільників дбайливого ставлення до природи досягають ті вихователі, які максимально ілюструють свої заняття, використовуючи образотворче мистецтво, дитячу літературу, урізноманітнюють методи навчання, застосовують різні форми навчально-виховної роботи.

Висновки. Саме застосовувані в дошкільних навчальних закладах екологічно спрямовані форми і методи виховання можуть сприяти моральній і суспільній поведінці. Лише особиста позиція по відношенню до навколишнього світу є надійним орієнтиром для вихователя освітнього впливу на старшого дошкільника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. – К.: Дошкільне виховання, 1999.
2. Богуш А.М. Моє довкілля: Прогр. ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з довкіллям. – К.: Вид. д'л “Шкіл. світ”: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 112 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 11.
4. ДЕРЕБО С.Д., ЯСВІН В.А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов н/Д: Феникс, 1996.
5. Костецька І.М. Проблеми екологічної освіти в педагогічній теорії і практиці роботи шкіл України (1970-1990 рр.): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1995.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 17.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 537.

УДК 37.02. 800:201

О.С. Трифонова

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлено різні підходи до визначення поняття “мовна особистість”, визначено критерії сформованості мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку, подано характеристику і результати рівнів сформованості мовленнєвої особистості дошкільників на констатувальному етапі.

In the article are reflected different approaches to determination of notion “linguistic personality”, are defined the criteria of formed speaking personality of preschool age children, is given the characteristic and results of the levels of formed speaking personality of preschool age children on stating stage.

Постановка проблеми. У науковій літературі, що присвячена дослідженню мовної особистості, існують щодо цього різні погляди. Так, учені під мовною особистістю розуміють: людину, готову виконувати мовленнєві дії, а також привласнювати мову, використовуючи її у мовленні (М.С. Вашуленко); це той носій мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань чи репродукує мовну діяльність, а саме той, у кого виробились навички активної роботи зі словом; “особистість молодого людини формується переважно на мові, на її арсеналі та її засобами і розкривається як освічена виразна індивідуальність; мовна особистість починається з пробудження індивідуальної мовотворчості, яка забезпечує вільне самовираження особистості у різних сферах людського спілкування. Мова шліфує, карбує думку, а оригінальна думка завжди здобувається на визнання, коли вона втілена в досконалому, інформативно повноцінному, переконливому слові” [1] (С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько), це проекція у галузь мовознавства, де висвітлюються філософські, соціологічні й психологічні погляди на суспільно значущу сукупність фізичних і духовних властивостей людини (С.Г. Воркачов); носій мови, котрий досконало знає мову, усвідомлено творчо нею володіє, сприймає мову в контексті національної культури, користується мовою як органічним засобом самотворення, самоствердження і самовираження, розвитку власних інтелектуальних та емоційно-вольових можливостей та як засобом соціалізації особи в певному суспільстві (Л.В. Струганець); це система, яка виникає у суспільстві і розвивається, ґрунтуючись на здатності вираження і закріплення соціальних відносин і взаємодій, що є умовою і продуктом культури (Є.Р. Боринштейн).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначимо, що окрім мовної особистості, науковці виокремлюють ще мовленнєву, комунікативну, лінгвокультурну, етносемантичну та ін. види особистості. Так, під лінгвокультурною особистістю розуміють базовий національно культурний прототип носія певної мови, закріплений у мові (переважно в лексиці і синтаксисі), що складає позачасову й інваріантну частину структури особистості